

okuyarak Allah'ın rızasını kazanmaya çalışan zâhid ve sûfîlerin zaman zaman bu konuda aşırı gittikleri de olmuştur. Bu durumun Abdullah b. Amr, Abdullah b. Ömer, Osman b. Maz'un ve diğer bazı sahâbeler de görüldüğü ve bunların Hz. Peygamber tarafından uyarıldığı bilinmektedir (Müslim, "Şiyâm", 181-198). Resûl-i Ekrem'den sonra Arap olmayan unsurlardan bir kısmının müslüman olmasıyla bu tür aşırı eğilimler tekrar ortaya çıkmaya başlamıştır. İbadetlerdeki aşırılıklara dair birçok örnek veren Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin eleştirdiği âbidler içinde sûfî olmayanların sayısı da çoktur (*Telbîsü İblîs*, s. 131-155). İslâm'da mevcut olan ibadetlerde aşırı gidilmesi ve bunlara yeni ibadet şekilleri eklenmesi genelde bid'at olarak değerlendirilmiş olmakla beraber bu tür uygulamalar bütün müslüman toplumlarda her zaman görülmüştür.

Tasavvuf bir zühd ve ibadet hareketi olarak başladığından ilk zamanlardan itibaren bu hareketin mensupları arasında zühd ve ibadet konusunda aşırı gidenler olmuş, bunlar hem ölçülü ve ılımlı sûfîler hem de ulemâ tarafından eleştirilmiştir. Bid'at niteliğindeki nâfile ibadetlerin müminlerin mânevî gelişmesine ve arınmasına katkı sağlamayacağını ifade eden sûfîler, Kitap ve Sünnet çerçevesinde kalmanın ve Hz. Peygamber'i örnek almanın lüzumunu vurgulamışlardır. Bu dönemde ruhsatlardan çok azîmetlerle amel edilmesi ve te'villerle gereksiz yorumlardan kaçınılması tasavvufun esaslarından kabul ediliyordu (Serrâc, s. 28, 141; Kelâbâzî, s. 84; Sülemî, s. 210, 465, 488; Şehâbeddin es-Sühreverdî, s. 541). Bununla beraber sonraki dönemlerde bazı sûfî zümreleri arasında nâfile ibadetlerin âdeta başka bir şeriat niteliği almaya başladığı görülmektedir. Şâtîbî'ye göre bunun sebebi âhîret amellerinde gevşeklik, nefse uyma eğilimi, hırs, kişileri ve belli zümreleri memnun etme isteği, sünnetten uzaklaşıp hevâ ve hevâse yönelme, Selef'in pek çok örnek davranışını görmezlikten gelip bazı hatalarını delil sayma gibi hususlardır (*el-İ'tişâm*, I, 91).

Farzların yanında nâfile ibadetin belli bir düzen içinde ifa edilmesi tasavvufun temel bir ilkedir. Farz namazlardan önce ve sonra kılınan sünnetlerden başka teheccüd, evvâbîn, kuşluk namazlarını kılmak, başta receb ve şâban ayları olmak üzere ramazan dışında belli günlerde oruç tutmak, infakta bulunmak, sadaka vermek, umreye gitmek, nâfile hac yapmak, Kur'an okumak, kurban kesmek gibi iba-

detler bunlar arasında zikredilebilir. Bir kutsî hadiste, "Kulum, üzerine farz olan ibadetleri yerine getirerek yaklaştığı kadar hiçbir şeyle bana yaklaşılamaz. Kulum nâfile ibadetleri ifa ederek bana o kadar çok yaklaşı ki ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Bu kul bir şey isterse dileğini yerine getiririm, başı darda kaldığında onu korurum" denilmiştir (*Müsned*, VI, 256; Buhârî, "Rikâk", 38). Farz ibadetleri ifa ederek Allah'a yaklaşmaya "kurb-i ferâiz", nâfile ibadetlerle Allah'a yaklaşmaya "kurb-i nevâfil" adını veren mutasavvıflar (bk. KURB), bu hadise dayanarak en yüksek seviyede Allah'ın yakınlığını kazanmada nâfile ibadetlerin çok önemli olduğunu dile getirmişlerdir. Ancak bunlar farzlar terkedilerek yapılan nâfile ibadetler değil farzlar üzerine bina edilen nâfile ibadetlerdir. Mutasavvıflara göre farzları eda taat ve borçtur; nâfileleri eda ise muhabbet ve hibedir. Borç ödendikten sonra sunulan hediye sevgiyi ve yakınlığı daha fazla artırır. Farzları eda cennete girme, nâfileleri eda cennetin sahibine erme sebebidir. Zikredilen hadiste farzlar üzerine bina edilen nâfilelerin daha yüksek derecede yakınlığa vesile olacağı anlatılmışken bazan nâfilelerin daha önemli olduğu sanılarak ona özen gösterenler olmuştur. Büyük sûfîler bu konuda mensuplarını sık sık uyarılmışlardır. Kuşeyrî fazla evrâdın mürid için gerekli olmadığını, farzlarla belli sünnetleri eda etmenin yeterli sayılacağını, asıl önemli olanın iç huzurunu sağlamak olduğunu söyler (*er-Risâle*, s. 74, 236; Ebû Tâlib el-Mekkî, I, 173).

Tasavvufta bilhassa tarikat ehli arasındaki nâfile iki bakımdan farklılık gösterir. Birincisi Kur'an ve hadiste mevcut olan ibadetleri çokça ifa etmek, geceleri namaz kılmak, gündüzleri oruç tutmak, birkaç gün hiçbir şey yemeden oruç tutmak, sık sık hacca gitmek, yüzlerce, hatta binlerce kelime-i tevhid, salavât-ı şerife, istiğfar ve çeşitli dualar okumak gibi ibadetlerdir. Bunlar Hz. Peygamber dönemindeki miktarları aştığı için eleştiri konusu olmuştur. İkincisi semâ, toplu zikir, çile gibi âyinler, ahzâb, ezkâr ve evrâd gibi dua ve zikirlerdir. Tarikat ehli arasında uygulanan şekilleri itibarıyla daha önce mevcut olmayan bu uygulamalar genellikle bid'at sayılmıştır. Tarikat ve tekke âdâb ve erkânının büyük bir kısmı da böyledir. Sühreverdî bu tür uygulamaların meşâyihin istihansı ile sabit olduğu kanaatindedir (*'Avârifü'l-ma'ârif*, s. 97, 140). Melâmet ehli esas itibarıyla farzları, sünnetleri ve faziletli bütün amelleri ifa eder, ancak bunları gizli tutar. Kalende-

riler ise farz ibadetlerle yetinirler (*a.g.e.*, s. 77; Lâmiî, s. 20).

BİBLİYOGRAFYA :

Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "nâfî" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1164; *Müsned*, VI, 256; Buhârî, "Rikâk", 38; Müslim, "Şiyâm", 181-198; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 28, 141; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 84; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Ķütü'l-kulûb*, Kahire 1961, I, 173; Sülemî, *Tabakât*, s. 210, 465, 488; Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhalim Mahmûd), Kahire 1966, s. 74, 236; Gazzâlî, *İhyâ'*, Kahire 1358/1939, I, 199-215; IV, 319; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İblîs*, Dimaşk 1948, s. 131-155; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 77, 97, 140, 541; İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, V, 243; İbrâhim b. Mûsâ eş-Şâtîbî, *el-İ'tişâm* (nşr. M. Reşid Rızâ), Kahire 1332, I, 89-99; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 20; Şarânî, *el-Mizânü'l-kübâr*, Kahire 1306, I, 3, 6, 13; İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, İstanbul 1963, I, 327; Şevkânî, *Velâyetullah*, Kahire 1979, s. 364-405; Nasrullah Bahâî, *Risâle-i Bahâiyye*, İstanbul 1325; Ebû'l-Alâ el-Affî, *et-Taşavvuf sekretün râhiyye fi'l-İslâm*, Kahire 1963, s. 20.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

NÂFİZ

(نافذ)

Kurulmasıyla birlikte derhal işlerlik kazanan akid anlamında fıkıh terimi

(bk. İCÂZET; MEVKUF).

NÂFİZ BEY, Durakçı

(1849-1898)

Dinî eserler bestekârı ve icracısı, zâkir.

19 Kasım 1849 tarihinde İstanbul'un Aksaray semtinde Kazancı Sâdi mahallesinde doğdu. Durak okumadaki ustalığından dolayı Durakçı Nâfîz diye tanındı. Maliye Nezâreti kâtiplerinden Mehmed İshak Efendi'nin oğludur. Hıfzını tamamlamasından ardından sesinin güzelliğini duyan Sultan Abdülaziz tarafından bizzat dinlenip 3 Ocak 1863'te Enderun'a alınmasından iki ay sonra Mâbeyn-i Hümâyün'da görevlendirildi. Bu sırada Abdülaziz'in Mısır'a yaptığı seyahatte aralarında Neyzen Yûsuf Paşa gibi ünlü müsikîşinasların da bulunduğu sanatkârlar kadrosunda Nâfîz Bey de yer aldı. Mısır'da İstanbul usulü ezan ve Kur'an kıraatinde büyük şöhret kazandı. Ancak genç yaşta elde ettiği bu başarıları hazmedemeyenlerin, yemeğine yabancı maddeler katarak sesinin kısılmasına sebep olması yüzünden okuyuşundaki parlaklık kayboldu (Ocak 1867). Bu olay üzerine Sultan Abdülaziz'in, "Ona da mı kıydınız" sözüyle üzüntüsünü dile getirerek ağ-

NÂFİZ BEY, Durakçı

ladığı belirtilir. Bu durum karşısında Mâbeyn-i Hümâyun'dan tekrar Enderun'a gönderilmesi kararlaştırılınca saray hizmetinden ayrıldı. 19 Mayıs 1868'de Maliye Nezâreti Masârifat Muhasebesi'ne kâtip olarak tayin edildi. Görevi 8 Kasım 1879'da Dahiliye Nezâreti Muhasebe Kalemi'ne nakledildi. 28 Eylül 1880'de çıktığı hac yolculuğundan dönüşünde aynı görevini sürdürdü. 25 Haziran 1894'te mümeyyiz olmasından dört ay sonra sâniye rütbesine terfi ettirildi. Bu vazifede iken Ocak 1898'de vefat etti ve Seyyid Nizam Dergâhı'nın karşısındaki mezarlığa defnedildi. Mezar taşı yoktur. Nâzik ve mütevazi kişiliğinin yanı sıra cömertliğiyle de bilinen Nâfiz Bey'in maaşının yarısını ihtiyaç sahiplerine dağıttığı söylenir.

Tiz ve parlak sesinin yanı sıra hâfızasındaki eserler dolayısıyla dönemin en önemli dinî mûsiki kaynağı ve otoritelerinden biri olan Nâfiz Bey ses icracılığı, bestekârlığı ve hocalığı ile tanınmıştır. Mûsikideki hocaları hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Eniştesi şeyh Said Efendi'nin (Özok) ağabeyi şeyh Mesud Efendi'den pek çok ilâhi meşketmiş ve kendisini bu sahada yetiştirmiştir. Mayıs 1871'de bir cuma günü Sünbül Efendi Dergâhı'nda okuduğu durağın mûsiki çevrelerinde büyük yankı uyandırması üzerine özellikle durak okumakta şöhret bulmuştur. 22 Eylül 1871'de Üsküdar'da Nalçacı Halil Efendi Şâbânî Dergâhı şeyhi Mustafa Enver Efendi'ye intisap eden Nâfiz Bey'in sesi, uzun bir aradan sonra nisbeten düzelince ortaya çıkan yeni üslûbuyla pek çok tekede durak okumaya devam etmiş; Sünbül Efendi, Seyyid Nizam, Ramazan Efendi, Nalçacı Halil, Aziz Mahmud Hüdâyi ve Nasûhî dergâhlarında hayatının sonuna kadar zâkirlik yapmıştır.

Döneminde bilinen 100'den fazla durağı talebelerinden zâkirbaşı ve bestekâr Cerrah Fehmi Efendi'ye, Fehmi Efendi de Mehmet Suphi Ezgi'ye geçmiş, Ezgi bunlardan

Durakçı
Nâfiz Bey
Hicaz'da
bedevî
kıyafetiyle

otuz beş kadarını notaya olarak yayımlamıştır (*Türk Musikisi Klâsiklerinden Temcit-Na't-Salât-Durak*, 1945). Talebeleri arasında Şeyh Said Efendi ve Şekercizâde Hâfiz Hayreddin (Bilgen) özellikle zikredilmelidir. Nâfiz Bey pek çok ilâhi bestelemişse de bestelerinden sadece on kadarı günümüze ulaşmıştır (Öztuna, *BTMA*, II, 96). Bunlar arasında, "Yâr yüreğim yar gör ki neler var" ve, "Yine dosttan haber geldi" mısrayla başlayan mâhür, "Aşkınla çâk olsa bu ten" mısrayla başlayan uşşak ilâhileri bestekârlıktaki seviyesini göstermektedir. Sadettin Nüzhet Ergun *Antoloji*'sinde Nâfiz Bey'in pek çok tarihî olayı tesbit ettiği bir hâtıra defterinin oğlu Ahmed Mâcid Berker'e intikal ettiğini söylemişse de Mâcid Bey'in oğlu bestekâr Ercüment Berker böyle bir eseri görmediğini ifade etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Salnâmesi (1315), İstanbul 1315, s. 134-135; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar* (İstanbul 1919), Ankara 1981, ilâveler bl., 10. nota; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1943, II, 441, 445-446, 480, 485-486, 580-581, 632, 648, 661; Selâhattin Gürer, *Mütefekkir, Mutasavvif, Halk Şairi Âşık Yunus Emre'nin Bestelenmiş Şiirleri*, İstanbul 1961, s. 38; Şengel, *İlâhiler*, I, 139-140, 153-154, 157-158, 167; Yılmaz Öztuna, *Türk Bestecileri Ansiklopedisi*, İstanbul, ts. (Hayat Yayınları), s. 118; a.mf., *BTMA*, II, 95-96; Cem Behar, *Zaman, Mekân, Müzik*, İstanbul 1993, s. 26; *99 Makamda İlâhiler* (haz. Cüneyd Kosal), İstanbul 1994, s. 186-187, 202-203; Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, I, 604-605; Gültekin Oransay, "Yayınlanmış Türk Din Musikisi Sözlü Anıtlarının Ezgileyicileri", *AÇ İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, III, Ankara 1977, s. 181-182; Nuri Özcan, "Fehmi Efendi, Cerrah", *DİA*, XII, 297; Ömer Tuğrul İnançer, "Şabanîlik (Şabanîlikte Zikir Usulü ve Musikî)", *DBİSt.A*, VII, 124.

NURİ ÖZCAN

NAHCIVAN

Azerbaycan'da tarihî bir şehir
ve bu şehrin merkez olduğu
özerk cumhuriyet.

Aras nehrinin sol kolu olan Nahcivançay'ın sağ kıyısında deniz seviyesinden 910 m. yükseklikte kurulmuştur. Nahcivan'ın ne zaman kurulduğu ve kimler tarafından iskân edildiği hakkında kesin bilgi yoktur. Efsaneler ve halk rivayetlerinde burası Nûh'un gemisinin durağı olarak tasvir edilir. Şehrin adının geçtiği ilk kaynak II. yüzyılda kaleme alınmış olan Batlamyus'un coğrafya kitabıdır. Bu eserde şehrin adı Naksuana şeklinde geçer. Ermeni tarihçileri Horenli Moses ve Faustos Buzand milâttan önce VI. yüzyıl olaylarını an-

latırken Nahcivan bölgesinden bahsederek. Sâsânî paralarında şehrin adı Nahç olarak yazılmıştır (VI. yüzyıl). IX-X. yüzyıllarda Belâzürî, İbn Hurdâzbih, İbn Rüste ve İstahri gibi coğrafyacılar burayı Neşevâ adıyla anmışlardır. Bu eserlerde şehrin Sâsânîler tarafından kurulduğu belirtilir. XII. yüzyıldan itibaren şehrin adı bugünkü söylenişini kazanmış görünmektedir. XIII-XVII. yüzyıl yazarlarından Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedânî, Hamdullah el-Müstevfî, Mîrhând, Şeref Han Bitlisi, Kâtib Çelebi burayı Nehcevan; Hasan-ı Rûmlü, İskender Bey Münşi Nehçevan; Yâkût el-Hamevî Nahcuvân, Nakcuvân, Neşevâ; Abdürreşid el-Bakuvi ve Münecimbaşı Nakcuvan şeklinde kaydetmişlerdir. Hamdullah el-Müstevfî ve Evliya Çelebi şehrin adını Nakş-i Cihân (dünyanın süsü) olarak açıklamışlardır. Evliya Çelebi burayı Turan Hükümdarı Efrâsiyâb'ın kurduğunu yazar. Bununla birlikte gerek kuruluşuna gerekse adının etimolojisine dair kesin bir fikir yoktur.

Tarihi milâttan önceki yüzyıllara inen Nahcivan bir süre bölgede hüküm süren Manna, Med, Makedonya, Pers, Atropatene ve Roma gibi devletlerin hâkimiyetinde kalmıştır. Milâttan sonra III. yüzyılda Sâsânîler'in eline geçen Nahcivan bu dönemde Sâsânî merzûbânlarının bulunduğu kaleşehir durumundaydı ve Sâsânîler'le Roma İmparatorluğu arasında devam eden savaşların merkezinde bulunuyordu. 283'te Roma İmparatorluğu ile Sâsânî Devleti arasında imzalanan antlaşma gereğince Roma İmparatorluğu'nun idaresine geçti. 387'deki antlaşmaya göre tekrar Sâsânî Devleti'ne katıldı. Bizans İmparatorluğu'nun Sâsânîler'le VII. yüzyılda yaptığı savaşlardan etkilendi ve bir ara yeniden Doğu Roma İmparatorluğu'nun idaresine girdi.

Nahcivan, Hz. Osman devrinde İslâm ordularının Kafkasya'ya yönelik askerî harekâtı sırasında Habîb b. Mesleme tarafından fethedildi ve haraca bağlandı. Araplar'ın burada Bizanslılar'la yaptığı savaşlar şehrin içtimâi ve ticarî hayatını olumsuz şekilde etkiledi. Araplar'ın idaresine geçtikten sonra Muâviye b. Ebû Süfyân'ın İrmîniye ve Azerbaycan Valisi Abdülaziz b. Hâtim el-Bâhilî gibi yöneticiler döneminde esaslı şekilde onarım gördü ve etrafında Arap aşiretleri yerleştiler. IX. yüzyılın başlarında burası Abbâsî hilâfetine karşı isyan eden Bâbek'in etki alanı içinde bulunuyordu.

IX. yüzyılın sonlarında Abbâsî hilâfetine zayıflamasıyla şehir Sâçoğulları'nın hâkimiyetine girdi. 940'lı yıllardan başlayarak kırk